

A DEBRECENI EGYETEMI MAGYAR NÉPNYELVKUTATÓ INTÉZET MŰKÖDÉSE AZ 1941. ÉVBEN.

Amikor intézetünk 1941. évi munkájáról szóló beszámolómat megkezdjük, legelső gondolatunkkal az a mérhetetlen nagy veszteség ötlük fel, amely bennünket és az egész magyar néprnyelvkutató munkát ebben az esztendőben Csúry Bálint elvesztésével ért. Még alig jelent meg intézetünk évkönyvének II. kötete, alig kezdtünk hozzá az első példányok szétküldéséhez, amikor intézetünk gyűjtő, kutató és kiadó munkásságának irányítója és példamutatója kidőlt a sorból. Ez a csapás olyan lesújtó hatással volt intézetünk tagjaira, hogy az első hónapokban intézetünk munkájának hosszabb időre történő megbénulásától lehetett tartani.

Volt azonban néhány olyan szilárd pont, amely körül lassan ismét kialakulhatott a rendszeres munka hálózata. Az egyik ilyen megszakítás nélkül tovább működő csoportot azok alkották, akik még Csúry Bálinttól néprnyelvi vonatkozású tanári szakdolgozati tételt kértek. Ezek közt Imre Samu a felsőöri földművelés műszókincsével s annak néprajzi vonatkozásaival, Pelsőczy Zoltán a debreceni szíjgyártó-mesterség, Bagdy László a debreceni szappanosok és gyertyamártók, Debreczeny Gizella a debreceni szabók mesterségi szókincsével, annak néprajzi vonatkozásaival, továbbá e mesterségek régi céhtörténetével foglalkozott. A tiszántúli és felsőtiszai magyarság körében hasonló módon Gyüre Imre a fényeslitkei néprnyelv, Toldy Zoltán pedig a jándi néprnyelv földművelési műszókincsét és annak néprajzi vonatkozásait gyűjtötte és dolgozta fel. Ezekhez a néprnyelvi szókincsgyűjtő munkálatokhoz kapcsolódik Szilágyi László gyűjtőmunkássága, aki az egész tanítási évet szülővárosában, Hajdúnánáson töltvén, intézetünk jelentős anyagi támogatásával ez év folyamán közel 10,000 néprnyelvi szócikket dolgozott ki, s ezzel biztos alapot nyújtott egy meginduló Hajdúsági Szótár további munkálatai számára.

Intézeti munkánk megszilárdulásának másik jelentős tényezője az volt, hogy az I. és II. éves hallgatók számára még Csúry Bálint életében megkezdett *Néprnyelvi hangtani gyakorlatokat*

Bakó Elemér tanársegéd mint az év I. felében, a Csűry Bálint elhalálózását követő II. félévben is megtarthatta a bölcsészeti kar határozata folytán. Így nemcsak a felsőéves hallgatók népnyelvi gyűjtőmunkája folytatódott, hanem az I—II. éves hallgatók kiképzése is megtörtént a népnyelvi feljegyzés terén.

Intézeti munkatervünk első munkakörében, hazai nyelv-járásaink kutatásának terén még az elmúlt esztendő különlegesen nehéz viszonyai ellenére is szép haladásról számolhatunk be. Ez főleg intézetünk nagyjelentőségű vállalkozásának, a Csűry Bálint emlékére rendezett országos népnyelvi szókinccs-gyűjtő versenynek tulajdonítható, amely intézetünk tagjait fokozott munkára serkentette. (A verseny eredményét külön beszámoló keretében ismertetjük.) Már a korábbi években megindult népnyelvi szókinccsmonográfiáink keretében Szabó István a *Békési Szótár* számára általános szókinccs-gyűjtést és helynévgyűjtést végzett. Ugyancsak ő foglalkozott a Békésen fellelhető régi oklevelek népnyelvi és helynévtörténeti adatainak összegyűjtésével is.

A *Sárréti Szótár* keretében végzett gyűjtések az elmúlt évben örvendetesen fellendültek. Bakó Elemér Konyáron általános szókinccs-gyűjtést végzett, s folytatta már korábban megkezdett gyűjtését a gyermekjátékok terén. Végh József az egész Sárrét területéről népmeséket gyűjtött és általános szókinccs-gyűjtést végzett. Vargha Lajos Derecskén a házieszközökre vonatkozó gyűjtést végzett, s a gyűjtött szókinccs-anyaghoz elkészítette a hozzátartozó ábrákat is. Hasonló értelemben gyűjtött Költő Gyula Biharkeresztesen a nyári mezőgazdasági munkák, Papp László Hosszúpályiban a nyári mezőgazdasági munkák, Nádasai Béla Pocsajban a nyári mezőgazdasági munkák és a házieszközök, Kiss István Nagyrábén a nyári mezőgazdasági munkák, a házieszközök és a baromfitartás, T. Tarsoly József Magyarhomorogon a nyári mezőgazdasági munkák és a ló-tartás, Mikó Sándor Nagylétán a ló-tartás körében.

A *Hajdúsági Szótár* keretében, amelynek számára Szilágyi László már említett szókinccs-gyűjtése jelentős alapot teremtett, rajta kívül többen is végeztek népnyelvi szókinccs-gyűjtést. Így Szathmáry Károly Hajdúszováton a kovácmesterség, Rozgonyi András Kishegyesen a tanyai ház és részei, Hegedűs Miklós Hajdúhadházon a házberendezés, a mezőgazdasági és házieszközök, Maros Miklós Kabán a házieszközök, Sóvágó Endre Hajdúböszörményben a szőlőművelés szókinccsét és annak néprajzi vonatkozásait gyűjtötte.

Rétközi Szótárunk keretében Szerdahelyi István a nyári mezőgazdasági munkák szókinccsét gyűjtötte Demecserben. Idetartozik Gyüre Imre már említett gyűjtése is, amelyet Fényeslitkén a mezőgazdasági munkák terén végzett. Szabolcs vármegye területén gyűjtött még vitéz Várady-Szabó Ádám,

aki Szent Anna-pusztán a szőlőművelés szókincsét és annak néprajzi vonatkozásait gyűjtötte össze. Málnás Alajos Tiszatardoson a házieszközök szókincsét és néprajzi vonatkozásait gyűjtötte, Oláh Károly pedig Paszabon végzett vegyes népnyelvi és néprajzi gyűjtést. Tar Gábor Besenyődön gyűjtötte össze a kovácmesterség műszókincsét és néprajzi vonatkozásait.

Szatmár vármegyében Biró Lajos Nagyecsedén és környékén a nyári mezőgazdasági munkák, a kendermunkák, a női házieszközök, Málnás Alajos Mérken a női házimunkák. Nagy Tibor Szamosszegen a növényvilág keretében végzett népnyelvi szókincsgyűjtést.

Bereg vármegyében, Jándon Toldy Zoltán gyűjtötte össze a földművelés műszókincsét és néprajzi vonatkozásait.

Borsod vármegye területén, Mezőcsáton Nagy János gyűjtött a nyári mezőgazdasági és konyhakerti munkák szókincsének köréből.

Palóc Szótárunk az elmúlt év folyamán is jelentősen gyarapodott. Kovács István a gömörmegyei Óbáston a nyári mezőgazdasági munkák, a kendertermesztés és szövés-fonás szókincsét gyűjtötte, valamint általános népnyelvi és néprajzi gyűjtést végzett.

Hazai népnyelvi szókincsgyűjtő vállalatunk száma a múlt évben kettővel gyarapodott. Az egyik a Szűts Ferenc gyűjtésében megindult *Szigetközi Szótár*, amelynek keretében idáig általános helynév- és szókincsgyűjtés, továbbá népmesegyűjtés történt, a másik pedig Keresztes Kálmán gyűjtése, amely egy *Ormánysági Szótár* alapjait igyekszik megteremteni. Ez utóbbi keretében idáig a nyári mezőgazdasági munkákat, a népi építkezés, a házieszközöket, a női házimunkákat és azok néprajzi vonatkozásait illetőleg indult meg a gyűjtés.

II. Elszakított magyar nyelvjárásaink terén végzett népnyelvi és néprajzi gyűjtőmunkánk az elmúlt évben majdnem teljesen szünetelt. Csúry Bálint déli-csángó gyűjtésének már megindult szótári feldolgozása a nagy kutató elhalálózása folytán megakadt. Imre Samu és Deák Györgyné dr. Bartha Katalin felsőöri, illetve szlavóniai gyűjtőmunkáját a háborús utazási nehézségek miatt nem lehetett folytatni. Mindkét szótári vállalat keretében a már korábban gyűjtött népnyelvi szókincs kicédulázása folyt. Erdélyi munkatársaink az ismét eredeti helyén működő kolozsvári egyetem és a nemrég alapított Erdélyi Tudományos Intézet keretében dr. Szabó T. Attila egyetemi tanár vezetésével önállóan, bár intézetünkkel továbbra is szoros kapcsolatban folytatják korábban megkezdett munkájukat. Így a Nagy Jenő gyűjtésében már évekkel ezelőtt megindult kalotaszegi népnyelvi gyűjtés is részben a gyűjtő katonai szolgálata, részben pedig a gyűjtőterületnek Kolozsvárral való

természetes összetartozása folytán a jövőben Erdély egyetemén s az Erdélyi Tudományos Intézetben folytatódik.

Ebbe a munkakörbe tartozik Bakó Elemérnek a Bukovinából hazatelepített székelyek körében konyári (Bihar vm.) átmeneti szálláshelyükön végzett népnyelvi és néprajzi gyűjtése. Ez a gyűjtés 1941 március havában a bukovinai Istensegítről való székelyek körében történt, amely alkalommal a gyűjtő — egyízben Kiss István segítségével — főleg a székelyek magukkal hozott házieszközeinek, viseleti darabjainak, szötteseinek szókinsét gyűjtötte a hozzátartozó néprajzi vonatkozásokkal együtt.

III. Intézeti munkatervünk harmadik feladatkörét a debreceni népnyelv történeti és mai szókinsének és e szókins néprajzi vonatkozásainak gyűjtése és búvárlata alkotja. Ezen a téren az elmúlt esztendőben is jelentős munkát végeztek intézetünk tagjai. Idetartozik a beszámolónk elején említett tanári szakdolgozatok közül Vámosi Nándor dolgozata a debreceni csizmadiamesterség, Pelsőczy Zoltáné a szijgyártók, Debreczeny Gizelláé a szabók, Bagdy Lászlóé pedig a szappanosok és gyertyamártók szókinséről. Ezekhez a gyűjtésekhez kapcsolódik Mendre József népnyelvi és néprajzi gyűjtése a debreceni kőművesmesterség, Málnás Alajos gyűjtése az asztalosmesterség és Sztankay Csaba gyűjtése a csizmadiamesterség köréből. Úttörő jelentősége van Kovács László népnyelvi és néprajzi gyűjtésének, amelyet a debreceni nyulasi barak gyermekeinek körében a gyermekjátékok, mondókák és gyermekversek terén végzett.

IV. Intézetünk különleges feladatköre Bihar vármegye élő helyneveinek összegyűjtése és e helynévanyag történeti vizsgálata. Sajnos, 1940 nyarához hasonlóan, amikor a politikai események nagyrészt lehetetlenné tették a határszéli gyűjtőmunkát, 1941 nyarán Csúry Bálint halála akadályozott meg bennünket abban, hogy bihari helynévgyűjtő munkánkat folytassuk. Egyedül Bakó Elemér gyűjtötte össze Konyár belterületének és határának helyneveit. Ugyancsak ő megkezdte Esztár helyneveinek összegyűjtését is, azonban a gyűjtőmunkát a kedvezőtlen időjárás miatt félbe kellett szakítani. Hogy a további gyűjtőmunkákat elősegítsük, az elmúlt év tavaszán dr. Betfia László egyetemi tanársegéddel elkészítettük a vármegye 61 községének határtérképeit. A térképrajzolás alapjául azok a térképek szolgáltak, amelyeket a m. kir. Honvéd Térképészeti Intézet e célból rendelkezésünkre bocsátott. A lekötelező szívesség ellenértékéül intézetünk a tagjaink által gyűjtött helynévanyagot bocsátja a m. kir. Honvéd Térképészeti Intézet rendelkezésére megfelelő felhasználás céljából.

Intézetünk gyűjtői utánpótlásának nevelését jelentős mértékben szolgálják azok a középiskolai táj- és népkutató csoportok,

tok, amelyek Bakó Elemér és Végh József vezetésével már 1940-ben is működtek. A Végh József vezetése alatt működő református gimnáziumi csoport intézetünk alapítójának halála óta mint a debreceni református gimnázium „Arany János” önképzőkörének „Csúry Bálint” táj- és népkutató szakosztálya folytatja működését. Az itt végzett munka értékét illetőleg biztos mértéket nyújt az a szép eredmény, amelyet a szakosztály tagjai az Országos Táj- és Népkutató Központ első országos középiskolai pályázatán értek el. E pályázaton a résztvevő intézetek közt az 1. helyezést érte el a szakosztály, az egyéni értékelésben pedig tagjai közül Papp László a 2. helyen végzett. Rajta kívül számos elismerő oklevelet és könyvjutalmat nyertek a szakosztály tagjai. Ugyanez a csoport a „Csúry Bálint országos népnyelvi szókinccsgyűjtő versenyen” a középiskolák közt a 2. helyezést nyerte, tagjai közül pedig Papp László a 6. helyre, Mikó Sándor pedig a 11—12. helyre került. A Bakó Elemér vezetése alatt működő református kollégiumi tanítóképző „Ecsedi István” táj- és népkutató csoportja a vezetőtanár Csúry Bálint halálát követő nagyarányú elfoglaltsága miatt a táj- és népkutató országos pályázatra kellőképpen előkészülni nem tudott, ezért a csoport tagjai a pályázaton nem is vettek részt. E csoport munkájának értékére és színvonalára nézve azonban jó zsinórmértékül kínálkozik az a szép eredmény, amelyet a csoport tagjai intézetünk országos népnyelvi szókinccsgyűjtő versenyén értek el. Ezen a csoport a résztvevő középiskolák közt az 1. helyre került, tagjai közül pedig az általános értékelésben Kovács László a 3. díjat, Szatmáry Károly a 7—10. jutalmat nyerte el, s a többi résztvevők is megfeleltek a verseny követelményeinek.

Intézetünk tagjainak, Bakó Elemérnek és Kovács Istvánnak ösztönzésére az elmúlt évben már a debreceni róm. kath. kegyesrendi gimnázium tanulói is hozzákezdtek a népnyelvi gyűjtőmunkához. A munka eredményességéről az intézetünk népnyelvi szókinccsgyűjtő versenyén elért 3. helyezés és az egyéni pályázatban vitéz Várady-Szabó Ádám 11—12. jutalma tanúskodik.

Intézetünk tagjaival kapcsolatban a következő személyi változásokról számolhatunk be. A kultuszminiszter úr dr. Bakó Elemér egyetemi tanársegédet állami gimnáziumi rendes tanárként szolgálattételre berendelte intézetünkhöz. Dr. Balassa Iván egyetemi gyakornok a kolozsvári Magyar Nyelvtudományi Intézet tanársegéde lett, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumhoz történt kinevezése után pedig dr. Imre Samu egyetemi gyakornok neveztetett ki utódjául. Dr. Végh József egyetemi tanársegéd elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia Sámuel—Kölber-díját. Kovács István egyetemi gyakornok akadémiai könyvjutalmat, Vargha Lajos egyetem gyakornok pedig Kalevala-könyvjutalmat nyert. Szabó István

egyetemi gyakornokot a református Kollégium gimnáziuma tanárául választotta.

Itt emlékezünk meg arról, hogy Csúry Bálint halála után egyetemünk bölcsészeti kara dr. Pap Károly egyetemi ny. r. tanárt bízta meg a Magyar Népryelvkutató Intézet igazgatói teendőinek ellátásával. A magyar nyelvészeti tanszék betöltése után dr. Bárczi Géza egyetemi ny. r. tanár vette át az intézet vezetését.

Végezetül hálás szívvel gondolunk dr. Hóman Bálint kultuszminiszter, dr. Szily Kálmán és dr. Fáy István államtitkár urakra, akiknek legteljesebb megértése és nagylelkű támogatása lehetővé tette, hogy intézetünk fokozódó erővel szolgálhatta a magyar népryelv bűvárlatának ügyét, és ezzel teljesítette a magyar tudomány és művelődéspolitikai szolgálatában vállalt feladatait.

Debrecen.

Bakó Elemér.